

# SLOVSTVENA FOLKLORISTIKA DA ALI NE

---

Članek najprej strnjeno predstavi teorijo, kakor se o slovstveni folklori na slovenskih tleh razvija od 80. let 20. stoletja naprej, v želji, da bi slovstvena folkloristika dobila zasluženno mesto v visokošolskem študiju. Saj je bila ob ustanovitvi prve slovenske univerze izločena iz njenega humanističnega obzorja, kar se obema pozna še danes. V tretjem delu so orisana pedagoška prizadevanja za vstop slovstvene folklore in konkretni predlogi za njeno umestitev na prvo in drugo stopnjo izobraževalnega procesa.

**Ključne besede:** slovstvena folklor, definicija, metodologija, srednja šola, osnovna šola

## Literary Folklore, Yes or No?

The article first briefly presents the theory of literary folklore as it has developed in Slovenia since the 1980s, in the desire that literary folklore should be given its deserved place in higher education studies since it was excluded from its humanist horizon when the first Slovene university was founded, a situation that still exists today. The third part outlines pedagogic efforts for the introduction of literary folklore and concrete proposals for its placement in the first and second stages of the educational process.

**Keywords:** literary folklore, definition, methodology, primary school, high school

## 0 Uvod

Slovstvena folklor se je rojevala istočasno z oblikovanjem človeške besede sploh, merjeno v času: pred 100 000–13 000 leti. To dokazuje tudi grški izraz mit (gr. *mythos*), ki pomeni hkrati: besedo, govor, zgodbo, bajko ali pravljico. Že to priča, da je slovstvena folklor umetnost narečij. Danes, ko se tudi pri nas meja med njimi polagoma briše, je bolj primerno reči, da je slovstvena folklor umetnost govornega jezika. Tako zajamemo v definicijo tudi stvaritve v (pokrajinskih) različicah pogovornega jezika.

Literatura je umetnost knjižnega jezika. Najstarejše svetovne literature so nastale šele pred 5000 leti.

Če se slovstveno folklor obravnava z enakih izhodišč kot literaturo, je predmet analize zgolj ena ali več zapisanih različic posamezne folklorne pripovedi ali pesmi. Prav jo ocenjujemo le, če jo doživimo v živo in je ne presoja le po zapisanih besedilih. Razlika med njimi je kakor med cvetom na travniku in cvetom v herbariju. Samo udeležba v posameznem folklornem dogodku, ko smo priče živahnemu ali napetemu pripovedovanju, slišimo šaljev dovtip, prisluhnemo modremu pregovoru ali sodelujemo pri petju otožne, vesele ali kakšne drugačne pesmi, nam omogoči pravo doživetje njenih posameznih žanrov.

Folklorni dogodek pomeni ustvarjalno sožitje treh ravnin: **teksta, teksture, konteksta** (Dundes 1980), zato so pojavi slovstvene folklor v živi izvedbi najbližji gledališču in njegovim sorodnim oblikam.

Doslej zbrano gradivo (okrog 23.337 enot) v 58 knjigah v knjižni zbirki Glasovi je odličen dokaz, da slovstvena folklor še danes živi lastno nezamenljivo življenje. Pred njo ni zavarovano nobeno okolje, tudi mesto in njegova duhovna elita ne. S tem se vztrajno zavrača (Kvartič 2017) napačno stališče, da je slovstvena folklor le zadeva preteklosti in omejena zgolj na podeželje.

Slovstvena folklor je idealna priložnost za razvijanje zmožnosti poslušanja in govorjenja. Pripoved je rezultat pripovedovanja, medtem ko je zgodba (siže) vsebina pripovedi, ki jo poslušalec sestavi iz dogodkov.<sup>1</sup> (Pripoved poleg zgodbe zajema še mnenja, opazke, vtise, duševne odzive nanje, opise pokrajine in oseb itn.)

Pripovedovanje kot folklorno dejstvo je temeljito razčlenila Barbara Ivančič Kutin (2011) ter pripravila več pedagoških pripomočkov za delo na terenu tako učencev<sup>2</sup> kot odraslih.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Dobro je to pripoved prebrati še enkrat, saj se dve različni kategoriji (pripoved; zgodba) tudi v strokovnem pisanju pogosto postavljata v isto vrsto.

<sup>2</sup> Prim. Ivančič Kutin (2019: 95–108, 117; 2022) ter Ivančič Kutin in Kropelj Telban (2018: 103–115).

<sup>3</sup> Prim. Ivančič Kutin (2016: 715–726; 2017: 65–79, 130) in Ivančič Kutin in Kropelj Telban (2018: 103–115).

## 1 Definicija

**Slovstvena folklor** je tisti del besedne umetnosti, ki obstaja po načelu naravne komunikacije; za razliko od literature, ki obstaja po načelu tehnične komunikacije. To pomeni, da sta pri slovstveni folklori kraj in čas podajanja (pripovedovanja, petja) in sprejemanja (poslušanja), – tj. ustvarjanja in uživanja – hkratna/sinhrona, medtem ko se pri literaturi čas in kraj podajanja in sprejemanja razcepita. Pisatelj piše kdove kdaj in kje, preden njegovo delo prebere sprejemalec kdove kdaj in kje (Stanonik 2001: 141–142).

**Slovstvena folkloristika** je stroka, disciplina, ki raziskuje slovstveno folkloro. Na Slovenskem doživlja mačehovsko usodo vse od ustanovitve Univerze v Ljubljani 1919. Izločenost iz univerzitetnega študija vse do današnjih dni se stroki krepko pozna. Posamezni visokošolski učitelji so jo upoštevali v njihovem duhovnem in strokovnem obzorju le poljubno in priložnostno,<sup>4</sup> ni pa bilo poglobljene, sistematične kontinuitete raziskovanja, ki po minucioznih analizah privede do povzemajočih sintez. Bilo je veliko entuziastov, ki so po svojih najboljših močeh zbirali gradivo, ga objavljali ali se zgolj nekritično navduševali nad njim. Tako se je krepi vtis, kot da je bistvo ukvarjanja s slovstveno folkloro le zbiranje in kvečjemu še klasificiranje gradiva.

Da posamezna strokovna disciplina zasluži to ime, si mora biti na jasnem o svojem predmetu, terminologiji in metodologiji in o razmerju do sosednjih strok.

Slovenska slovstvena folkloristika je ena od naslednic nekdanje filologije (prim. Prijatelj 1952), čeprav jo zaradi institucionalne preteklosti po sili razmer na splošno umeščajo v etnologijo. To kritike ne vzdrži. Z njo je povezana le toliko, kolikor je slovstvena folkloro v primerjavi z literaturo bolj navezana na kontekst, medtem ko sta ravnini teksta in teksture tudi pri slovstveni folklori izrazito estetski kategoriji. Sinkretičnost slovstvene folklore terja, da pri njenem študiju ne spregledujemo sorodnih folklornih pojavov (glasbena, plesna, scenska, likovna folkloro) ter upoštevamo zgodovinske, zemljepisne, sociološke, antropološke, psihološke in mitološke vidike.

### 1.1 Predmet

Predmet slovstvene folkloristike so, po definiciji Jana Mukařovskega (1978: 40), tisti jezikovni pojavi, pri katerih je poleg drugih **navzoča tudi estetska funkcija** – za razloček od pojavov, pri katerih je estetska funkcija odsotna (irelevantna) in zato sodijo v etnologijo, precizneje v etnolingvistiko.<sup>5</sup> Tisti pojavi besedne

<sup>4</sup> In še to praviloma z mitičnim povzdigovanjem na tako imenovano »narodno« ali »ljudsko pesem«, medtem ko so folklorne pripovedništvo in folklorne obrzci ostajali močno v senci.

<sup>5</sup> Za take jezikovne pojave se je osnovala nova disciplina. Prim. revijo *Etnolingwystyka* 1, Lublin 1988, povezava: <https://journals.umcs.pl/et/index> (dostop 15. 5. 2024).

umetnosti, kjer estetska funkcija nadvlada vse druge funkcije, spadajo v literarno vedo (Stanonik 1980: 53–58; 1989: 10–26).

## 1.2 Terminologija

Ideal vsake znanstvene discipline je enotno izražanje, zato naj bodo izbrani termini natančni, kratki in jedrnat, jezikovno pravilni in sposobni ustvarjati besedno družino. Pregled položaja v tej zvezi je v slovenski slovstveni folkloristiki pokazal precejšnjo zbežanost in poljubnost (Stanonik 1991: 79–94), kar ji zmanjšuje veljavo. V prizadevanju za disciplinirano urejenost se je – nasproti drugim izrazom<sup>6</sup> – tehtnica nagnila v prid folklore; zato ker je iz nje mogoče izvajati vse druge (stranske) izraze, ki se navezujejo na njen pojem. To je utemeljeno 1. **diahrono**, 2. **sinhrono** (Stanonik 1992).<sup>7</sup>

**K 1:** Izraz »folklor« ima pri nas domovinsko pravico že vse od Karla Štreklja. Ta jo je vpeljal v slovensko strokovno obzorje hkrati s tremi domačimi različicami: *narodno blago*, *ustno slovstvo*, *tradicijno slovstvo*.<sup>8</sup>

Za slovstveno dediščino, ki jo dosledno naslavljamo kot slovstvena folklor, še dandanes slišimo že zdavnaj zastarelo ime *narodno blago*. Izposojenka iz hrvaščine/srbščine se je razširila po časopisih, ki so po pomladi narodov leta 1848 začeli izhajati tudi v slovenščini. Že pred Karlom Štrekljem je zvezo *ustno slovstvo* uporabil Gregor Krek.<sup>9</sup> Kljub pridržkom<sup>10</sup> je bil v zadnji desetletjih to najbolj uveljavljen zbirni pojem za slovstveno folkloro v celoti, medtem ko sta za njene posamezne žanre tekmovala med seboj pridevnika *narodni* in *ljudski* (narodna pesem, ljudska pesem). Tretjo različico Štrekljeve razlage, *tradicijno slovstvo*, je skušal posodobiti Jože Pogačnik s pojmom *tradicionalno slovstvo*, medtem ko se je Zmaga Kumer odločila za docela slovensko besedno zvezo *ljudsko izročilo*. Zveni všečno, toda nima ploditvene sposobnosti. Prilastek *ljudski*, ki v nekaterih slovenskih narečjih še danes pomeni *tuje*, *splošno*<sup>11</sup> že za Štreklja ni bil ustrezen. Vendar je postopoma postajal domač in po drugi svetovni vojni je prodrl v vse pore družbenega življenja in različne panoge.<sup>12</sup>

<sup>6</sup> *Narodno, ljudsko, ustno*.

<sup>7</sup> Gl. Stanonik (1992).

<sup>8</sup> Karel Štrekelj: »Kaj pa si mislimo z besedo narodno blago? To, čemur pravijo tudi ustno ali tradicijsko slovstvo /.../. V novejšem času se rabi za narodno blago in učenje o njem pogostoma angleška beseda folklor...« (Štrekelj 1887: 628–632).

<sup>9</sup> V naslovu *Važnost ustnega slovstva* (tradicionalne literature) kot izvirnik basnoslovju (Mythologiji) (Krek 1872).

<sup>10</sup> V spominu mi ostaja izjava Valensa Voduška: »Saj ne moremo reči: ustna pesem, vsaka pesem je ustna.«

<sup>11</sup> Navajam iz folklornega gradiva po spominu.

<sup>12</sup> Veliko od zvez z *ljudskim* je danes že pozabljenih in zastarelih, na primer nekdanja najodličnejša med njimi, *Federativna ljudska republika Jugoslavija*. Prejkone je tudi to vplivalo na okrepitev zveze *ljudska pesem*, kljub temu da Ivanu Grafenauerju to ni ugajalo in se je temu upirala slovenska

**K 2:** Prizadevanje po poenotenju, doslednosti poimenovanja in rabi je želelo premagati neznosni eklekticizem, ki je obstajal v tej stroki pri nas, kar lahko vzbuja pri resnem strokovnjaku, kaj šele znanstveniku, upravičen posmeh. V prizadevanju za izčiščeno strokovno terminologijo sta po dolgoletnem zbiranju zadevnega gradiva in ob primerjavi problematike iz sosednjih strok ter vsestranskem razglabljanju za primerno odločitev, nastali dve razpravi. Prva (Stanonik 1991: 79–94) obdeluje predzgodovino problema: narodno blago > tradicijsno slovstvo > ustno slovstvo > ljudsko slovstvo. Ta terminologija ne more ustvariti sistema, ampak je treba kombinirati gesla iz vseh skupaj, zato deluje nekonsistentno in nekoherentno.<sup>13</sup> Druga razprava (Stanonik 1992: 25–72) se vprašanja loteva problemsko in podaja sistematično rešitev, ki jo je mogoče izpeljati v pregledni miselni vzorec z gesli:

**Folklor**<sup>14</sup> pomeni sodobni literarni vedi praviloma izrecno ravno slovstveno folkloro.<sup>15</sup> Tistim, ki bi se utegnili zdrzniti ob tujki, naj zagotovim, da sem tudi sama proti tujkam vsevprek, nisem pa za rovtarske Atene.<sup>16</sup> Tudi medicina je tujka, geografija in biologija in navsezadnje literatura, pa se nihče ne spotika obnje! S pripomočki pa se končujejo častivredne fizika, matematika, lingvistika. Za manjvrednostne komplekse torej ni razloga. V dobi računalnikov je zelo pomembna ne le sistematičnost, temveč tudi sistemskost. Ta kriterij je prevladal pri tehtanju za ali *proti*. Medtem ko druge besedne zveze tega ne omogočajo,<sup>17</sup> *folklor* kot temeljni termin omogoča celo gnezdo izpeljav – nastanek in obstoj celotne besedne družine iz enega samega korena: *folklor*/folklori, *folkloristika*/folkloristični, *folklorist*/ka, *folklorizacija*/folklorizirati, *folklorizem*, *folklorém*, *folklore*.

**Slovstveni folklorist, slovstvena folkloristka** je strokovnjak/inja, ki raziskuje slovstveno folkloro. Zaradi praktičnosti sicer opuščamo vrstno določilo, vendar gre v našem primeru za slovstveno folkloro, torej bi bil/a – natančneje povedano – slovstveni folklorist, slovstvena folkloristka. Vendar prihaja ravno tu tudi do vprašljivega pomenskega prekrivanja. Na eni strani pomeni izraz strokovnjaka te ali one folkloristične panoge, v poljudni rabi pa se rabi ta izraz za člana plesne

etnologija s Slavkom Kremenškom na čelu, ker da on ne soglaša z romantičnimi modeli *ljudske kulture*.

<sup>13</sup> Če se ima (neimenovani) raziskovalec med drugim za folklorista in je zadolžen za ljudsko in ponarodelo pesem, hkrati piše o ustnem slovstvu in celo ustni književnosti, kaže na ohlapno doumevanje strokovnih temeljev.

<sup>14</sup> Prvi je besedo »folklore«, »posrečeno saško sestavljenko«, kot pravi sam, uporabil angleški arheolog William Thoms v časopisu *The Athenaeum* v priporočilu za zbiranje tega, čemur danes na kratko rečemo folklorno gradivo.

<sup>15</sup> Prim. Anton Slodnjak, Boris Merhar, Franc Zadavec, Boris Paternu, France Bernik, Jože Pogačnik, Gregor Kocijan. Glede na kontekst njihovega razpravljanja se zdi razumljivo, da opuščajo vrstni prilastek, saj je jasno, da gre zanj.

<sup>16</sup> Prim. France Prešeren, Nova pisarija (1962: 55–59).

<sup>17</sup> Npr. ljudsko slovstvo. Strokovnjaka zanj je treba opisati, ali pa ga še zmeraj označiti na kratko: folklorist. Podobno je z ustnim ali tradicionalnim slovstvom. Za pojem t. i. ponarodele pesmi ni mogoče govoriti »poljudela« pesem, če bi hoteli izhajati iz temeljnega pojma ljudstvo, ljudski. Prav tako ni mogoče izvesti sorodnega prilastka iz korena usta, ustno.

folklorne skupine. Za razliko od folklorista strokovnjaka bi se članu folklorne plesne skupine bolj prilegalo ime **folkloreec**, kar se oblikovno in pomensko uje-ma s pojmi pevec, igralec, plesalec, a med uporabniki se bolj uveljavlja varianta **folklornik**.

**Folkloren** : **folklorističen** sta pridevnika, ki se v nepazljivem pisanju rada zame-njujeta, kar seveda ni prav. Prvi prilastek se nanaša na folkloro (folklorna poetika, folklorni pojavi, folklorna pesem), ki je snov oziroma predmet zbiranja in obdela-ve, in drugi na stroko, tj. folkloristiko (folkloristično raziskovanje, folkloristična komparativistika, folkloristična merila, nezadostnost folkloristične klasifikacije).

**Folklorizacija** je proces nastajanja slovstvene folklore iz jezikovno zaznamova-nih / literarnih pojavov); **folklorizirati**, **folkloriziran** sta leksema, ki označujeta proces. Glagol **folklorizirati** kaže na postopek prehajanja posameznega besedila iz individualne avtorske poetike v folklorno, v kateri se do neprepoznavnosti obru-sijo osebne ustvarjalčeve poteze. Nekdanjo »ponarodelo pesem« nadomesti v tem okviru sistemsko ustreznejša /s/folklorizirana pesem.

**Folklorizem** je folklorja zunaj avtentičnega okolja, iz druge roke. To pomeni, da 1. izstopi iz svojega naravnega, pristnega okolja. 2. pri tem spremeni svojo funkcijo. 3. ob izgubi lokalne pripadnosti mu je dodeljena vloga nosilca širše pokrajinske ali celó narodne istovetnosti. Slovstveni folklorizem je trivialna izpeljava slovstvene folklore.

**Folkloreec**, **folklornik**<sup>18</sup> je član folklorne plesne skupine, analogno po pev-ec, igral-ec.

**Folklorem** je najmanjša enota (slovstvene) folklore – po ključu, ki se je zadnji čas uveljavil v jezikoslovju in literarni vedi (primeri: **fonem**, **morfem**, **stilem**, **mitem**). Prim.: cvetličica, desetnica, tri ptičice, Kralj Matjaž itn.

S tem je dosežena sistematičnost in preglednost, kar študentu olajša prisvajanje snovi, zunanjemu opazovalcu pa resnost stroke. Definicije posameznih pojmov poleg drugega so jedrnato predstavljene v Stanonik (1999a) in Stanonik (2001).

**Slovstvena folkloristika**. Kakor je bil leksem folklorja izbran po dolgoletnem temeljitem premisleku, je bilo tudi s prilastkom. Zakaj ravno **slovstvena** in ne knji-ževna ali literarna folklorja? Zato, ker pojem slovstvo pokriva oziroma upošteva celotno besedna umetnost, medtem ko je literatura omejena le na tisto v knjigah. Ivan Prijatelj, ki je razmejil slovstvo, pismenstvo, književnost in literaturo, je *slo-vstvu* podelil najširši pomen:

S tem nazivom označujem vse narodno umovanje, ki se poslužuje za svoje izrazi-lo ‚besede‘ (slova) - od preprostega narodnega rekla ali pregovora do zapletenega

<sup>18</sup> Izraz rabijo v vzhodni Sloveniji, kakor so mi povedali študentje, ki prihajajo od tam.

filozofskega traktata /.../ Slovtstvo, pismenstvo, književnost, literatura pomenijo po svojem postanku, ne pa seveda po svojem trajnem obsegu – obenem tri stopnje v razvoju narodne kulturne zavesti. (Priatelj 1952: 3–4.)

Zdaj je razumljivo, zakaj je primerno dodati osrednjemu pojmu folklor in njenim izvedenkam prilastek slovstven, če iz okoliščin ubeseditve ni popolnoma jasno, da gre zanjo. Slovstvena folkloristika je stroka /disciplina/veda/znanost, medtem ko je slovstvena folklor predmet njenih raziskav.

## 2 Osnovna šola

V šolskem letu 1987/88 se je začelo nekajletno plodno sodelovanje s *Pionirskim listom* (danes PIL) in *Pionirjem*, s ciljem, da se osnovnošolci zavedo vrednosti lastnega okolja, začenjajo čutiti z njim, ga opazovati, mu prisluškovati. Tistega, kar so doživeli, ne bodo nikdar pozabili. Vključeni v proces odkrivanja, raziskovanja se bodo čutili koristne, potrebne in zato zadovoljne.

### 2.1 Sodelovanje z Zavodom za šolstvo

Ob živahnem sodelovanju učencev v več projektih s PIL-om so se okrepili stiki z njihovimi učitelji in Zavod za šolstvo Republike Slovenije je v drugi polovici osemdesetih let organiziral po Sloveniji več predavanj in pogovorov, kako pritegniti učence k raziskovanju slovenske slovstvene folklorne.<sup>19</sup> V ta namen je za delo na terenu izšel priročnik *Slovstvena folklor v domačem okolju* (Stanonik 1990, <sup>2</sup>1993). Kljub razočaranju, da slovstvena folkloristika ni dobila samostojnega predmeta v tretjem triletju devetletke, je posebej prišlo do izraza sodelovanje pri projektu Marije Sivec *Vodnik po obarvani slovenščini* kot model raziskovanja jezikovne in kulturne dediščine v domačem okolju. Da je bil tisti čas slovstveni folklori res naklonjen, priča tekmovanje za Cankarjevo priznanje, ki se je na eni stopnji leta 1993 nanašalo na slovstveno folkloro. Mladi so oblikovali do nje različna stališča: stereotipno, na način folklorizma, na videz poznavalsko, z avtentičnim doživetjem, statusno (Stanonik 1995: 107–123).

Slovstvena folkloristika nadgrajuje in pogloblja predmet *slovenščina*, povezuje se z zgodovino, knjižnično vzgojo, etnologijo itd. Njene cilje je mogoče uresničevati pri rednem delu slovenščine, pri izbirnem predmetu in v gibanju Mladi raziskovalec. Vsak narod je ponosen na svoj jezik, književnost, narodno in literarno zgodovino, pomembne zgodovinske in literarne osebnosti in nenazadnje na življenje in delo preprostih ljudi. Domoljubje je vrednota, domovinska vzgoja pa predmet, ki bi se ga morali v šolah učiti vsi (Koritnik 2003: 16–19).

<sup>19</sup> Po zaslugi Milene Ivšek z Zavoda za šolstvo sem s prof. dr. Gregorjem Kocijanom in Stankom Šimencem obiskovala slovenske šole, ko sta predstavljala njuna nova šolska berila.

Mira Gregl-Hrstič (2004: 33) je v šolskih letih 1996/97 in 1997/98 na seminarjih Projekt za prenovu pouka slovenščine – kurikulum za 2. triletnje osnovne šole ustno in pisno opozarjala snovalce novih učnih načrtov, da so spregledani učni cilji za slovstveno folkloro in nova spoznanja o njej. Za uresničitev zadanih ciljev je izšel šolski priročnik *Naš čas-opis* (Mohor idr. 1999; Stanonik 1999b) v prikupni obliki delovnega zvezka za učence. Navihane ilustracije in veder slog pisanja, sicer v skladu s cilji o slovstveni folklori v učnem načrtu v poglavju *Naše slovensko izročilo* skušata učencem pregnati strah pred nalogami, ki jih na splošno niso vajeni, saj se bodo srečevali z živimi ljudmi.

## 2.2 Samoiniciativne pobude za uvajanje slovstvene folkloristike v osnovno šolo

Nekatere študentke, slušateljice slovstvene folkloristike na Filozofski fakulteti v Ljubljani in Mariboru so se odločile za diplomske naloge o problematiki slovstvene folklore v šoli ali že kot profesorice izvedle z učenci projektno delo.

a) Mojca Tomše (1999) je na osnovni šoli Raka 25 učencev iz 5. in 6. razreda vključila v raziskavo o njihovem poznavanju in rabi pregovorov.

b) Učenci 5. in 6. razreda v Osnovni šoli Šempas so priložnost za celovitejšo obravnavo slovstvene folklore, večjo povezanost učne snovi z vsakdanjim življenjem in povezanost šole z okoljem dobili v pripravi za izvedbo tekmovanja iz slovenščine za Cankarjevo priznanje v šolskem letu 2001/2002. Projektna oblika dela je omogočila tudi slabšim učencem priti do veljave. Rezultati tekmovanja so pokazali, da so nekateri že v 5. razredu sposobni usvojiti in uporabljati osnovne teoretične pojme iz slovstvene folklore. Marsikdo je pri tovrstnih vprašanjih pridobil več točk kot pri vprašanjih iz slovnice, ki je predpisana z učnim načrtom. Iz tega sledi, da so učenci sposobni spoznavati, proučevati in zbirati slovstveno folkloro, samo ponuditi jim jo je treba. Včasih so deške družčine same raziskovale okolje, v katerem so odrasčale. »Zdaj jih je treba k temu privedi diplomatsko,« navaja Kodre (2003: 19–20).

c) Na osnovni šoli Griže je bil za diplomsko nalogo izveden poizkus, kako se da v 8. razredu določene teoretične ugotovitve o slovstveni folklori s projektnim delom vsestransko vključiti v učni proces tudi z vidika teksture in konteksta in tako krepiti naklonjenost do lastnega naroda, jezika, zgodovine in kulturne dediščine (Čmer 2009).

Na sedmih osnovnih šolah (Maribor: 3, okolica na podeželju: 4) je bila z vprašalniki zaprtega tipa izvedena anketa s posameznimi neodvisnimi in odvisnimi spremenljivkami o terminologiji folklornih pojavov. Grafična in statistična analiza je pokazala, da tîrmin slovstvena folkloro poznajo bolj na deželi. Morda je na to vplivala že generacija profesorice, ki se je s tem seznanila že med študijem (Novak 2010).

č) V interdisciplinarnem dveletnem projektu so osmo- in devetošolci s prebivalci Doma starejših na Prevaljah v Tednu vseživljenjskega učenja izbrali prvo temo Iz šolskih dni za pogovor z njimi. V letoma 2003 in 2004 so z dovoljenjem posneli in zapisali 110 pripovedi. Učenci so prehodili dolgo pot od navezovanja stikov, njihovega ohranjanja, vživljanja v starejše, do izbire tém, vodenja in spodbujanja pogovorov, prvega bolj ali manj uspešnega zapisovanja, fotografiranja, urejanja objavljenih besedil v brošuro in elektronskega predstavljanja projekta na sklepni prireditvi v šoli. Broširana publikacija *Srečanja* (Potočnik 2005) je dokaz, da je tudi v urbanem okolju mogoče zbirati folklorne pripovedi, da so učenci sposobni vzpostavljati medgeneracijske stike in da je v njih mogoče uzavestiti, da je slovstvena folklorna umetnost narečij, da ni le svet, ki ga ne živimo več, nekaj obrobnega in nezanimivega. Zbrane pripovedi so bile vključene v Unescov projekt ASPnet z naslovom *Naše domačije – ljudje, ki jih imamo radi* (Potočnik 2008b: 523).

### 3 Slovstvena folklor v srednji šoli

Slovstvena folklor pomeni naš spomin, brez katerega je človek izgubljen. Učenci se začno zavedati, da je jezik najpomembnejši del kulturne dediščine in temeljna prvina človekove osebnosti in narodne identitete. Živi v nas, je hkrati izvir jezika in besedne umetnosti, katere prvotna in prva veja je slovstvena folklor. Na tak način si oblikujejo narodno zavest (Kodre 2008: 13). Slovenci bi morali najprej spoznati duhovno bogastvo lastne kulturne tradicije, ki preveva narodovo identiteto, da bi se znali opredeliti do tuje in jo kritično sprejemati. To je dolgoročna naložba, ki ne odseva takoj v oceni, točkah ali priznanjih. Je tiho, neopazno vlaganje v učenčevo zavest, v njegovo stališče do prednikov in lastne duhovne kulture in jezika. Če bodo učenci spoštovali in poznali svojo preteklost, svojo duhovno kulturo, bodo spoštovali tujo. Širši krog strokovnjakov tudi s polja literarnih ved in jezikoslovja bi se moral zavzemati, da bi Slovenci ostali Slovenci tudi prek slovstvene folklore (Potočnik 2008a: 523).

Vsebina predmeta bi morala biti namenjena vsem učencem, saj bi le tako lahko našim potomcem pokazali, da smo narod, ki dovolj ceni lasten jezik in kulturo. Če se učitelji pri pouku slovenščine trudijo uzaveščati pomen slovstvene folklore vsem učencem, ti spoznavajo duhovno bogastvo lastne kulturne tradicije v narodovi identiteti, se bodo zmogli zrelo opredeljevati do tuje in jo zrelo sprejemati.

#### 3.1 Učni načrt

Ob prenovi učnih načrtov leta 1998 je kazalo, da ji je v gimnazijah in srednji šoli sploh namenjeno še manj pozornosti kot v prejšnjem učnem načrtu, saj se je možnost za njeno obravnavno skrčila le na 1. letnik. Dialektologija in slovstvena folkloristika sta popolnoma izginili iz 4. letnika, saj imajo dijaki že dovolj

poglobljeno znanje jezika in literarne teorije, da lahko narečna besedila opazujejo in proučujejo na vseh ravninah jezikova in hkrati folklorna besedila tudi primerno interpretirajo. Dotlej sta bili zastopani v socialni lingvistiki v poglavjih *Slovenska narečja in knjižni jezik*, ob katerih so se dijaki seznanjali s pojmi prvotnost narečja, folklorno bogastvo narečij, pokrajinskost – vsenarodnost, načrtna skrb za knjižni jezik.<sup>20</sup> Škoda torej, da so sestavljavci novega učnega načrta spregledali pomen in možnosti, ki jih ponuja tako kompleksno področje, kot je slovstvena folklor.

Učni načrt je bil za tekoče šolsko leto 2003/2004 ažuriran (Kleindienst 2004: 31–32); kakor se vidi iz dikcije besedila, z zastarelo terminologijo in popolno ignoranco tekočih strokovnih dognanj. Do tega ne bi prišlo, če bi k sodelovanju povabili specialiste za to področje.

### 3.2 Raziskovalno delo na terenu

a) Učni načrt odmerja slovstveni folklori malo prostora, a se jo dá vključiti celo v raziskovalno delo. Na Gimnaziji Idrija se je ena od učenk odločila raziskati anekdote v idrijskem govoru. Z mentorico Lidijo Kleindienst sta jih nabrali okrog 30, jih zapisali z ustreznimi diakritičnimi znamenji in vsebinsko in jezikovno razčlenili. Primerne so za analizo narečnih posebnosti v glasoslovju, oblikoslovju, skladnji. Dijaki se ob njenih podrobnostih zavedo vrednot lastnega okolja.<sup>21</sup>

b) Leta 2004 je v zbirki Glasovi izšla knjiga *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit*. V njej je 100 pripovedovalcev povedalo 526 zgodb. Od dvaindvajsetih zapisovalcev je sedemnajst dijakov črnomaljske gimnazije. Njihova mentorica je v uvodu v knjigo<sup>22</sup> zapisala: »Dvajset let je minilo,<sup>23</sup> kar sem na razpisu raziskovalnih nalog za srednješolce naletela na naslov *Folklorna pripoved v mojem kraju*«. Mlade raziskovalke in en raziskovalec z desetimi raziskovalnimi nalogami so soavtorji knjige in so bili v času nastajanja raziskovalnih nalog vsi dijaki 2. ali 3. letnika gimnazije (Kure 2004: 6).

Sistematično raziskovalno delo z dijaki jih usposobi za raziskovalno in timsko delo, zbudi dodatno zanimanje za predmet raziskovanja. Če je zadaj mentorjeva vizija, dosežki lahko privedejo v takšni ali drugačni obliki do sinteze, celo do knjige (Kure 2004: 18–22).

<sup>20</sup> Vse to velja za čas, v katerem je avtorica pisala omenjeni članek, tj. v šolskem letu 2003/2004.

<sup>21</sup> To je bila osnova za zbirko *Bam knapa vzela, bam zmeraj vesela* (Glasovi 11).

<sup>22</sup> Vsa leta sem spremljala njihovo delo in polagoma se ga je nabralo za primerno knjigo v zbirki Glasovi.

<sup>23</sup> Prva raziskovalna naloga je napisana še v rokopisu, sledijo v tipkopisu, zadnje so napisane z računalnikom.

#### 4 Povedke v osnovni šoli kot izhodišče za domoznanstvo in medpredmetne povezave

Glede na to, da slovstvena folklorja v slovenski šoli nima tiste vloge, ki ji glede na njen pomen za slovensko narodno identiteto upravičeno pripada, prispevek skuša spodbuditi razmislek o tem, kako jo vplesti med druge medpredmetne povezave in jo napraviti dostopno vsem učencem.

Povedke so lahko odlično izhodišče na razredni stopnji za domoznansko vzgojo ali na višji stopnji pri bolj profiliranih šolskih predmetih za zgled medpredmetnih povezav.

**a) Prostor:** Za iztočnico o ozaveščanju njenega zemljepisnega in prirodoslovnega prostora so dobrodošle razlagalne povedke, ki se nanašajo nanj. Intenziven stik z domačim okoljem v otroštvu pomaga odraslemu človeku, da se lažje in hitreje živilja v tuje okolje (Stanonik 1990, <sup>2</sup>1993: 7–8; 2008: 19–67).

**b) Čas:** Zgodovinsko razsežnost domačega okolja bi mogle učencem približati zgodovinske povedke. V njih praviloma ni letnic, če pa so, niso zmeraj zanesljive. Nič ne de! Prav tako nič hudega, če se v njih omenjeni kraji izmenjujejo. To se sklada s folklorno poetiko variiranja. (Stanonik 2008: 69–163.) Z globokimi, trdnimi, zdravimi koreninami bodo odrasli lažje premagovali življenjske viharje.

**c) Življenjski stil** je etnološka kategorija. Snov njenega raziskovanja je pregledno razvrščena na materialno (prehrana, bivališča, noša, gospodarstvo, trgovanje itn.), socialno (šege, formalne in neformalne skupnosti, interetnični stiki ipd.) in duhovno kulturo (jezik, verovanje, vse panoge umetnosti). Razpravi o teh sestavinah v slovenski slovstveni folklori, v pesmi (Kumer 1975: 19–127) in prozi (Kropej 1995) dokazujeta njeno tesno povezanost in prepletenost z vsakdanjim in prazničnim življenjem.

**č) Zdrav duh v zdravem telesu:** Ustrezan krožek, povezan s hojo peš do tistih točk ali spominskih obeležij, ki se v šolskem okolišu navezujejo na folklorno snov ali raziskovalce, ki so se ji posvetili, krepi fizično kondicijo mladih udeležencev in njihovo medsebojno povezanost na svežem zraku in jih odteguje od pretirane rabe sodobnih elektronskih naprav. Ne nazadnje se z obiski pripovedovalcev na terenu se vzpostavlja in krepi medgeneracijski stiki.

**d) Mitologija:** Že ime pove, da k temu poglavju sodijo bajčne povedke. Prvobitna razlaga sveta, življenja in smrti se navezuje na bajčna bitja. Škrat je polepšan izraz za hudiča. Pod tem imenom se v resnici skriva več drugih moških bajčnih bitij, katerih imena so se pozabila. Poimenovanje različnih bajčnih bitij ženskega spola se je danes večinoma skrčilo na vile. V ta razdelek sodi tudi strašljiva snov o nevarnih coprnica, (pred)smrtnih znamenjih in mrtvecih brez glave ipd., kar lahko na otroke ne vpliva dobro. Slomšek (1991: 191–194) je svaril starše pred takimi

zgodbami. Danes tako popularni halloween<sup>24</sup> iz buč je na naših tleh že dolgo znan kot strašilo<sup>25</sup> in neodgovorna igra zlobnih paglavcev.

**e) Religija:** Nič ni narobe, če se učenci seznanijo s folklorno motiviko iz krščanskega kulturnega kroga. Legendne povedke bogatijo njihov občutek za duhovno dediščino v njihovem okolju. Danes jih je zelo malo. Nekoliko bolje je s tistimi, ki so navezane na kak likovni pojav (npr. panjske končnice) s posameznimi svetopisemskimi ali svetniškimi prizori. Lahko jim pride zelo prav ob branju starejše slovenske literature in ogledu umetnostnih spomenikov po naših cerkvah in samostanih. Ne le, da jim ta vednost pomaga k splošni razgledanosti, navaja jih tudi k povezovanju in kombinaciji slovstvenih in likovnih motivov ob (ne)umetnostih pojavih. Krepi jim tudi narodno samozavest in občutek pripadnosti širšemu civilizacijskemu krogu, ki se razteza od Aten, Jeruzalema, Carigrada in Rima do Novgoroda (Stanonik 2008: 315–349).

**f) Jezik:** Posebnost slovstvene folklore je, da je to živa besedna umetnost, umetnost govorjenega jezika. In kaj otroka bolj umiri kot materin glas. Ta mu daje občutek varnosti, sprejetosti, zanesljivosti, pripadnosti. Otroku je ljuba melodija domačega govora in se bo otesel kompleksa manjvrednosti do njega, če ga bo smel in mogel brez slabe vesti uporabiti tudi na javnem mestu, kot je šola. Dajmo mu priložnost, da bo povedal kaj, kar je zvedel od svojih staršev, sosedov, prijateljev in bi to rad posredoval najprej. Različni folklorni obrazci kot nekakšne okamnine še danes ohranjajo sestavine nekdanjega mišljenja; živo podajanje je priložnost za pogovor o pregovorih, reklih ter o njihovi novi vlogi in zlorabah v reklamah.

Živo podajanje povedk je priložnost za analizo jezikovne teksture (hitrost govora, barva glasu, poudarjanje posameznih besed z zvočnimi pripomočki, kot so zategovanje samoglasnikov (*veeeelik* medved), posnemanje (npr. ptičjega petja) in drugi zvočni učinki (*ccc*), krajevne (Prlekija: *prle*, Primorska: *ma*) in osebne medmeti (*jel*, *noo*), celo govorne napake (Matičtov 1965–1966: 83–101)).

**g) Vrednote:** Kljub na videz oblikovni revnosti povedke dajejo priložnost za premislek o dobesedno duhovni, lahko tudi rečemo srčni kulturi: poštenost, dobrota, solidarnost, šaljivost, iznajdljivost so vrednote, ki ne zastarajo. Z njimi se učenec sreča posredno – prek izkušnje upovedenih oseb in ne nasilno, z ukazom in zahtevom. Zato so bile našim prednikom povedke (in pravljice) koristen pripomoček in dobrohotno vzgojno sredstvo za poduk: življenje ni praznik.

Antivrednote v roparskih povedkah z motivi tihotapljenja, tatinstva in celo odvzema življenja, dajejo možnost za premislek o ljudeh na robu.

<sup>24</sup> Nova moda slovenski slovstveni folkloristiki daje v premislek, ali ni ta igra z bučami v slovenski slovstveni folklori in fantovskih surovih šalah predslovanski, morda keltski prežitek.

<sup>25</sup> Avtorsija. Večkrat v knjigah iz zbirke Glasovi pa tudi v drugih zbirkah.

Nenazadnje marsikdaj se ravno pri tem delu izkažejo učenci, ki jim pri drugih predmetih ne gre dobro.

**h) Estetika:** Kot ni vsako literarno delo odlično, tudi vsak pripovedovalec ne zaslужи pozornosti že zato, ker pripoveduje. Podobno kot v vsaki umetnosti in delu obstajata med njimi notranja diferenciacija in hierarhija.

## 5 Sklep

Po zaslugi sinkretičnosti je imela slovstvena folklor nekdanj izrazito polivalentno funkcijo: mitično, religiozno, zabavno, vzgojno. V njenih najglobljih plasteh je treba računati na dobo mita in epske totalnosti, ko je bil človek še eno z naravo. Bila je prva znanost in prva umetnost. Spomin na to nediferencirano zavest človeškega bitja se je do danes ohranil v posameznih folklornih žanrih (pravljice, bajke, zagovori). Naši predniki so bili prostorsko in intelektualno marsikdaj prikrajšani, a dostopno okolje so spremljali nenavadno intenzivno. Od tod njihove izkušnje, ki so nam jih zapustili kot pregovore in npr. skrbnega opazovanja narave in njenih prebivalcev zanesljivo napovedovanje vremena, do kamor je segalo njihovo obzorje.

V kakršnem razmerju je narečje do knjižnega jezika, je slovstvena folklor do književnosti.

V današnjem preveč razčlenjenem svetu je posledica vedno večje delitve dela tudi vse večja specializacija tudi v znanosti, zato manjka sposobnost za celosten pogled na predmet raziskovanja – Slovincem pa vsekakor že dolgo radoživa patriotska in danes sodobna državljanska vzgoja: z osrednjim vprašanjem: slovenska identiteta da ali ne.

## Viri

Čmer, Polona, 2009: *Slovstvena folklor (iz Laškega z okolico) pri pouku slovenščine v 8. razredu osnovne šole*. Diplomsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

Gregl-Hrstič, Mira, 2004: Slovstveni folkloristiki na pot. *Slovstvena folkloristika* 3/1. 33.

Ivančič Kutin, Barbara in Kropelj Telban, Monika, 2018: Ohranjanje nesnovne kulturne dediščine z lokalnimi pripovedmi v prostoru. *Traditiones* 47/3. 103–115. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-N1ZBJDTQ>. (Dostop 15. 5. 2024.)

Ivančič Kutin, Barbara, 2016: Folklorno gradivo in njegov zapis kot stičišče slovstvene folkloristike in dialektologije: pogled v preteklost in predlogi za prihodnost. *Annales* 26/4. 715–726. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-Q05Y7832>. (Dostop 15. 5. 2024.)

Ivančič Kutin, Barbara, 2017: Gradivo za etnološko kontekstualizacijo muzejskih predmetov kot vir za jezikoslovne raziskave: študija primera. *Jezik in slovstvo* 62/4. 65–79, 130. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-ARUV7TOI>. (Dostop 15. 5. 2024.)

Ivančič Kutin, Barbara, 2019: Tematske poti in drugi izkustveni didaktični pristopi pri obravnavi folklornih besedil v osnovni šoli. *Jezik in slovnstvo* 64/ 2. 95–108, 117. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-L87MU6K2>. (Dostop 15. 5. 2024.)

Kleindienst, Lidija, 2004: Slovstvena folkloristika v gimnaziji. *Slovstvena folkloristika* 3/1. 31–32.

Kodre, Petra, 2003: Slovstvena folklorika v osnovni šoli. *Slovstvena folkloristika* 2/1. 19–20.

Koritnik, Barbara, 2003: Slovstvena folkloristika v osnovnem šolstvu. *Slovstvena folkloristika* 2/1. 16–19.

Krek, Gregor, 1872: Važnost ustnega slovnstva (tradicionalne literature) kot izvirnik basnoslovju (Mythologiji): odlomek iz spisa. *Zora* 1/12. 171–174. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-L45KPRQ4>. (Dostop 15. 5. 2024.)

Kroje, Monika, 1995: *Pravljica in stvarnost*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Kumer, Zmaga, 1975: Spremljevalka vsakdanjih in prazničnih dni. *Pesem slovenske dežele*. Maribor: Založba Obzorja. 19–127.

Kure, Bogomira, 2004: Od raziskovalnih nalog do knjige Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit. *Slovstvena folkloristika* 3/1. 18–22.

Kvartič, Ambrož, 2017: *Pa se je to res zgodilo? Sodobne povedke v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Filozofska fakulteta.

Novak, Andreja, 2010: *Slovstvena folklorika v očeh mladostnikov: terminologizacija, razumevanje in živost slovstvene folklorike med osnovnošolci*. Diplomsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

Potočnik, Iva (ur.), 2005: *Srečanja/Naše domačije – ljudje, ki jih imamo radi*. Prevalje: Osnovna šola.

Potočnik, Iva, 2008b: *Naše domačije – ljudje, ki jih imamo radi*. Projekt Unesco ASPnet. Prevalje: Osnovna šola.

Prešeren, France, 1962: *Pesnitve in pisma*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Slomšek, Anton Martin, 1991 [1857]: *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*. Celje: Mohorjeva družba. 191–194.

Štrekelj, Karel, 1887: Prošnja za národno blago. *Ljubljanski zvon* 7/11. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-Q62DPKZY>. (Dostop 15. 5. 2024.)

Tomše, Mojca, 1999: *Pregovori v Posavju*. Diplomsko naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

## Literatura

Dundes, Alan, 1980: *Interpreting Folklore*. Bloomington: Indiana University Press.

Ivančič Kutin, Barbara, 2011: *Živa pripoved v zapisu. Kontekst, tekstura in prekodiranje pripovedi Tine Kravanja iz Bavšice*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Ivančič Kutin, Barbara, 2022: *Bovške pripovedi na licu mesta: vodnik in priročnik za spoznavanje lokalnega pripovednega izročila*. Bovec: Buška izba, Kulturno društvo Golobar.

Kodre, Petra, 2008: *Vzgoja za krepitev zavesti o narodni pripadnosti pri pouku v književnosti v 20. stoletju*. Ljubljana: Slavistična knjižnica.

Matičeto, Milko, 1965–1966: Pri treh boganjčarjih, ki znajo »lagati«. *Slovenski etnograf* 18–19. 81–114.

Mohor, Miha, Košir, Manca in Stanonik, Marija, 1999: *Naš čas-opis. Delovni zvezek za izbirni predmet Šolsko novinarstvo za 7., 8., in 9. razred devetletne osnovne šole*. Ljubljana: Rokus. 75–112.

Mukašovský, Jan, 1978: *Estetske razprave*. Ljubljana: Slovenska matica.

Potočnik, Iva, 2008a: Slovstvena folklor v osnovni šoli – med cilji in resničnostjo. Krakar Vogel, Boža (ur.): *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Obdobja 25. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 519–523.

Prijatelj, Ivan, 1952: *Razprave in eseji*. Ljubljana: Slovenska matica.

Stanonik, Marija, 1980: Modeli razmejevanja slovstvene folklor in literature. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 20/2. 53–58. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-ELV2IA0I>. (Dostop 15. 5. 2024.)

Stanonik, Marija, 1989: O razmerju med etnologijo in slovstveno folkloristiko. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 29/1–2. 10–26. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-HLSZFTOW>. (Dostop 15. 5. 2024.)

Stanonik, Marija, 1990, 1993<sup>2</sup>: *Slovstvena folklor v domačem okolju*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Stanonik, Marija, 1991: Terminološke vzporednice slovstveni folklori. *Traditiones* 20. 79–94. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-TUCZFNQ>. (Dostop 15. 5. 2024.)

Stanonik, Marija, 1992: Slovstvena folklor kot terminološko vprašanje. *Traditiones* 21. 25–72. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-M0UPFR82>. (Dostop 15. 5. 2024.)

Stanonik, Marija, 1995: Slovstvena folklor v očeh današnjih mladostnikov: analiza nalog s tekmovanja za Cankarjevo priznanje za leto 1993. Novak, France in Kranjc, Simona (ur.): *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 4*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport. 107–123.

Stanonik, Marija, 1999a: *Slovenska slovstvena folklor*. Ljubljana: DZS.

Stanonik, Marija, 1999b: Naše slovensko izročilo. Mohor, Miha, Košir, Manca in Stanonik, Marija: *Naš čas-opis. Delovni zvezek za izbirni predmet Šolsko novinarstvo za 7., 8., in 9. razred devetletne osnovne šole*. Ljubljana: Rokus. 75–112.

Stanonik, Marija, 2001: *Teoretični oris slovstvene folklor*. Ljubljana: Založba ZRC.

Stanonik, Marija, 2008: *Interdisciplinarnost slovstvene folklor*. Ljubljana: Založba ZRC.